

УДК 314.83:33

*Л. І. Комір***СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ
ДЕМОГРАФІЧНОЇ КРИЗИ****Резюме**

В статье рассмотрены современные особенности развития взаимосвязи экономических и демографических факторов; проанализированы количественные характеристики демографических процессов, влияющих на развитие экономической системы; предложены меры по устранению социально-экономических последствий демографического кризиса.

Summary

The article deals with the problem of modern peculiarities of the development of economic and demographic factors interrelations; quantitative characteristics of demographic processes influencing on the economic system development are analysed; stabilization efforts to eliminate socio-economic consequences of demographic crisis are proposed.

Ключові слова: соціально-економічний розвиток, макроекономічні показники, статистична інформація, демографічні фактори, депопуляція.

Вивчення проблем взаємозв'язку економічних та демографічних факторів має давню історію: від докапіталістичної епохи, коли демографічна динаміка пояснювалася природною та біологічною зумовленістю, до сучасності, коли практично загально визнаним є те, що майбутнє світової цивілізації визначається насамперед «людським фактором». Тому необхідно враховувати вплив цього фактора на всі сфери життя суспільства.

Визначенню оцінки співвідношення чисельності населення та розвитку населення присвячено роботи філософів – від Конфуція до С. Фортрея, класиків політичної економії А. Смита та Д. Рікардо. Висновки, які роблять автори досліджень, дуже суперечливі. Одні вважають, що основу могутності та багатства держави становить саме велика кількість населення, в тому числі працездатного населення. Прихильники іншої точки зору у швидкому збільшенні кількості населення вбачають загрозу, пов'язану з «демографічним тиском на

засоби існування». Сучасні реалії демографічної ситуації України вимагають розв'язання цього протиріччя.

Процеси соціально-економічного розвитку у взаємозв'язку з демографічними факторами є предметом досліджень вітчизняних учених: Е. Лібанової, І. Прибуткової, В. Стешенко та ін.

Метою статті є визначення особливостей прояву демографічної кризи в Україні та напрямків їх подолання в сучасних умовах.

Демографічна ситуація, як відомо, описується значеннями показників чисельності населення та його динаміки, коефіцієнтами природного та механічного приросту населення, рівнем очікуваної тривалості життя та ін. [1].

Проведений нами аналіз офіційних даних національної статистики [4] свідчить про більш загрозливі рівні демографічних показників в Україні у порівнянні з європейськими країнами, де мають місце схожі тенденції розвитку населення.

Систематичне зменшення абсолютної чисельності населення певної території має назву депопуляція. Особливістю цього процесу в Україні є, з одного боку, низький (порівняно з розвиненими країнами) рівень народжуваності, з другого – катастрофічно високий (притаманний слаборозвиненим країнам) рівень смертності. Коефіцієнт депопуляції, що визначається співвідношенням чисельності померлих та народжених, за роки незалежності збільшився у два рази.

Депопуляція змінює не тільки чисельність населення, але й пропорції між різними елементами демографічної структури.

Однією з важливих змін у демографічній структурі населення світу є зростання частки людей похилого віку (понад 80 років). У 1955 р. цей показник становив 0,6%, у 1990 р. – 1% населення світу. У промислово розвинених країнах Заходу частка людей похилого віку вже перевищує 2,5% населення. Це означає, що медичні витрати цієї групи країн будуть зростати. Зміни у віковій структурі населення знаходять відображення в коефіцієнті демографічного навантаження. Він визначається як відношення сумарної чисельності людей молодшого та пенсійного віку до чисельності працездатного населення. Загальною тенденцією другої половини ХХ ст. було підвищення, а з 1975 р. – зниження зазначеного показника: від 75,2% у 1975 р. до

62,4% у 1995 р., тобто на кожні 100 чоловік працездатного віку доводилося 63 людини непрацездатного віку. У 2001 р. в Україні аналогічний показник свідчив про те, що 90 працюючих повинні забезпечити 100 пенсіонерів. Досягнення успіхів у зниженні смертності і продовженні тривалості життя буде супроводжуватись прискоренням процесу старіння населення. За прогнозами спеціалістів, у 2050 р. кожен працюючий повинен буде утримувати 5–6 непрацездатних.

Зростання частки осіб пенсійного віку формує специфічні потреби у товарах і послугах, житлі, медичному та соціальному обслуговуванні та призводить до збільшення споживання суспільних ресурсів на соціальне забезпечення в старості. За умов обмеженості таких ресурсів поширюється бідність та поглиблюється соціальна нерівність за віком. Бідність населення похилого віку обумовлює посилення тиску осіб пенсійного віку на ринок праці та додаткові матеріальні обов'язки працездатних контингентів. Держава залишиться перед вибором: або підвищити податки, або скоротити пільги, або і те, і інше. Саме це надзвичайно ускладнює забезпечення достатнього рівня пенсійних виплат.

За словами експерта Центру перспективних досліджень Олександра Жолудя, необхідність проведення пенсійної реформи на сьогодні очевидна: «Насправді всі розуміють, що пенсійну реформу потрібно було проводити навіть не вчора, а позавчора. Адже проблеми у сфері пенсійного забезпечення України – це питання недалекого майбутнього. Це питання нинішніх реалій. На сьогоднішній день витрати Пенсійного фонду більші, ніж його доходи. Дефіцит покривається за рахунок держбюджету. Але очевидно, що з кожним роком ситуація буде погіршуватися» [2].

Враховуючи вищезазначені тенденції розвитку вікової структури населення, з часом Пенсійний фонд потребуватиме все більше бюджетних коштів. У найближчі десятиліття, за оцінками спеціалістів, видатки промислово розвинених країн на пенсійне забезпечення та соціальні пільги зростуть у 2–3 рази. В Україні це призведе до погіршення фінансування освіти, науки та інших сфер.

З соціальної точки зору, зміни у співвідношенні поколінь впливають на міжпоколінні відносини у суспільстві, зокрема, загострюють

антагонізм між молоддю та літніми особами, платниками податків та пенсіонерами.

Не менш загрозливою демографічною проблемою сучасної України є суттєве відставання від розвинених європейських країн за показником очікуваної тривалості життя. За даними ВООЗ, у 2002 році за цим показником наша країна відставала від країн Центральної та Східної Європи (ЦСЕ) на 5,5, а від країн Євросоюзу – на 10,9 року. Надлишкова передчасна смертність (до 65 років) обумовлює втрату майже 11 років загальної тривалості життя, що на 3 роки більше, ніж у країнах ЦСЕ, і на 6 років більше, ніж у країнах ЄС. Різниця у тривалості життя чоловіків і жінок в Україні перевищує 11 років, тоді як в економічно розвинених країнах цей показник становить 5–6 років.

Крім природного руху населення, на масштаби депопуляції впливають міграційні процеси. У зв'язку з неможливістю швидкого зростання народжуваності у державах, які відчувають наслідки депопуляції, влада вимушена компенсувати скорочення чисельності свого населення прибуттям населення зовні.

З 2005 р. до теперішнього часу [4] кількість прибулих до України перевищує кількість вибулих. Слід згадати, що майже всі демографічні проблеми найбільше виявляються серед населення великих міст. Так само у містах негативно позначаються наслідки імміграції. Проблема загострюється, бо міське населення в Україні становить близько 70% загальної кількості населення.

Серед фахівців існує багато протилежних думок щодо наслідків міграційних процесів. Наприклад, Рабл Блер [5] пропонує термін «капітал різноманітності», який означає здатність міста залучати до своєї життєдіяльності нових іммігрантів. Як і економічний капітал, цю здатність можна накопичувати, а можна і втратити.

Позитивним прикладом імміграційних процесів є Німеччина, яка залучає мігрантів задля розв'язання проблеми забезпечення економіки робочою силою.

На нашу думку, імміграція створює реальні та потенційні загрози фактично будь-якому аспекту національної безпеки України. Вона спотворює соціальну, демографічну, територіальну структуру, загострює конкуренцію на місцевих ринках праці та житла, створює цілі

сектори зайнятості, які не мають законодавчого регулювання, викликає соціальну напругу.

Для подолання демографічної кризи та усунення її соціально-економічних наслідків необхідно створити умови для відтворення населення, темпи якого будуть наближені до динаміки демографічних показників у розвинених країнах: народжуваність, яка забезпечує простий режим відтворення; низька смертність; зростаюча тривалість життя. Крім цього, необхідно забезпечити: підвищення рівня зайнятості населення на основі створення сприятливих умов для розвитку підприємництва; податкові пільги родинам з двома та більше дітьми; моніторинг трудової міграції та мобільності робочої сили; виховні заходи, спрямовані на збереження інституту родини та на формування потреби в дітях.

Список літератури

1. Дорошенко Л. С. Демографія : навч посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Л. С. Дорошенко. – К. : МАУП, 2005. – 112 с.
2. Жолудь А. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://fakty.ua/134586>
3. Терець В. Природний рух населення й депопуляція в Україні на тлі європейської демографічної ситуації / В. Терець // Україна: аспекти праці. – 2010. – № 4. – С. 19–23.
4. Электронный ресурс. – Режим доступа: <http://ukrstat.gov.ua/>
5. Rouble Blair A. Creating Diversity Capital : Transnational Migrants in Montreal, Washington and Kyiv / Blair A. Rouble. – Washington, D. C. : Woodrow Wilson Center Press ; Baltimore : Johns Hopkins University Press, 2005. – 267 p.